

УДК 343.1

DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A14

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ ФІНЛЯНДІЇ ТА НОРВЕГІЇ)

Долянoвська І.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>*

Наталушко К.А.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: NatalushkoKA@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0840-851X>*

FEATURES OF THE APPLICATION OF THE RESTORATIVE JUSTICE INSTITUTE IN SOME EUROPIAN COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF FINLAND AND NORWAY)

Dolianovska I.M.,

*Ph.D. in Law,
associate Professor of Department of the State Legal Disciplines
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
«KROK» University
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>*

Natalushko K.A.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: NatalushkoKA@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0840-851X>*

Анотація. Стаття висвітлює скандинавську правову систему як окрему правову «сім'ю» з характерними рисами прагматизму, правового реалізму, довіри до інститутів та соціальної орієнтованості кримінальної політики. Показано, що однією з практичних проєкцій гуманізму в кримінальній юстиції є інститут відновного правосуддя (mediation / restorative justice), який у Норвегії реалізується через Національну службу медіації (Konfliktrådet) на підставі Закону «Про врегулювання конфліктів» 2014 р., а у Фінляндії – на підставі Закону «Про примирення у кримінальних та деяких цивільних справах» 2005 р., з організаційним і статистичним супроводом Фінського інституту охорони здоров'я та соціального благополуччя (THL). На матеріалах офіційних актів, керівних документів Ради Європи та ЄС, наукових досліджень і відкритої статистики конкретизовано процедури, гарантії безпеки учасників, місце медіації на різних стадіях кримінального провадження, а також спеціальні молодіжні санкції в Норвегії (ungdomsstraff, ungdomsoppsølgning) як відновні формати виконання покарання. Порівняльний аналіз із українською правовою системою демонструє, що в Україні існують точкові відновні механізми (угода про примирення за Кримінальним процесуальним кодексом України, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням за Кримінальним кодексом України, інститути пробації), однак

відсутній єдиний рамковий закон і координатор сервісу відновного правосуддя (*restorative justice*, далі – RJ) у кримінальних справах. У висновках запропоновано можливі кроки імплементації скандинавських практик для України (спеціальний закон, національний координатор, сталі бюджетні джерела, стандарти і навчання медіаторів, безпечні процедури для вразливих потерпілих, пілоти для молодіжних санкцій), а також окреслено перешкоди даного процесу (дефіцит ресурсів, фрагментація повноважень, воєнний стан, низька поінформованість).

Ключові слова: скандинавська правова система; відновне правосуддя; медіація у кримінальних справах; Норвегія; Фінляндія; молодіжні санкції; права потерпілих.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 17.

Abstract. The article highlights the Scandinavian legal system as a separate legal «family» with the characteristic features of pragmatism, legal realism, trust in institutions and social orientation of criminal policy. It is shown that one of the practical projections of humanism in criminal justice is the institution of restorative justice (mediation / restorative justice), which in Norway is implemented through the National Mediation Service (Konfliktrådet) on the basis of the Act «On Conflict Resolution» of 2014, and in Finland - on the basis of the Act «On Conciliation in Criminal and Certain Civil Matters» of 2005, with organizational and statistical support from the Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Based on official acts, guiding documents of the Council of Europe and the EU, scientific research and open statistics, the procedures, guarantees of the safety of participants, the place of mediation at different stages of criminal proceedings, as well as special youth sanctions in Norway (*ungdomsstraff, ungdomssoppfølging*) as restorative formats of punishment are specified. A comparative analysis with the Ukrainian legal system demonstrates that in Ukraine there are point-based restorative mechanisms (agreement on reconciliation under the Criminal Procedure Code of Ukraine, exemption from criminal liability in connection with reconciliation under the Criminal Code of Ukraine, probation institutions), but there is no single framework law and coordinator of the restorative justice service (*restorative justice, hereinafter – RJ*) in criminal cases. The conclusions propose steps for implementing Scandinavian practices (special law, national coordinator, sustainable budget sources, standards and training of mediators, safe procedures for vulnerable victims, pilots for youth sanctions), and also outline barriers (lack of resources, fragmentation of powers, martial law, low awareness).

Keywords: Nordic legal family; restorative justice; criminal case mediation; Norway; Finland; youth sanctions; victims' rights.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 17.

Постановка проблеми. Поняття «скандинавська (нордична) правова система» описує групу національних правопорядків, які сформували спільні підходи до джерел права, техніки законотворчості та стилю правозастосування: акцент на закон і підзаконні акти, помірний формалізм, високий рівень довіри та соціальна орієнтація кримінальної політики. Ці риси, разом із ідеями скандинавського правового реалізму, зумовлюють пріоритет превенції, ресоціалізації та відшкодування шкоди над репресивністю санкцій [1]. У європейському контексті інститут відновного правосуддя або «*restorative justice*» (далі – RJ) отримав нормативну підтримку через Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2018)8 та Директиву 2012/29/ЄС про права потерпілих (стаття 12 – гарантії у сфері RJ) [2; 3]. У Норвегії та Фінляндії RJ інституціалізовано в окремих законах і національних сервісах, що дозволяє застосовувати медіацію

до, під час і після судового розгляду. Це ставить практичні питання для України: які елементи скандинавської моделі релевантні для нашого права і які бар'єри заважають їх імплементації?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У компаративістиці нордичне право осмислюється як автономна правова «сім'я» між континентальною і загальною традиціями (Husa, Hondius; Sunde) [4; 5; 6]. Кримінальна політика Скандинавії описується як поміркована, з низькими рівнями ув'язнення та пріоритетом альтернатив позбавленню волі (Lappi-Seppälä та ін.) [1]. Норвезька модель медіації досліджується через призму закону 2014 р., повноважень прокуратури/поліції як шляху до RJ та молодіжних санкцій (Rasmussen; Kuzelewski; офіційні матеріали Konfliktrådet) [7; 8; 9]. Фінська модель представлена у законі 2005 р., адміністративній координації THL і регулярній офіційній статистиці [10–11]. Міжнародні рамки визначені CM/

Rec(2018)8, Директивою 2012/29/ЄС та методичними настановами UNODC [2; 3; 6]. В українській доктрині RJ переважно розглядається через інститути угод за КПК [12] та пробації; нормативні підстави – стаття 46 Кримінального кодексу України [13], глава 35 Кримінального процесуального кодексу України, Закон «Про медіацію» (процесуально – поза кримінальною сферою) [15].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри активне запозичення європейських підходів, в українському праві відсутній цілісний закон про відновне правосуддя у кримінальних провадженнях, а наявні механізми розпорошені між Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом «Про медіацію». Недостатньо досліджено межі застосування RJ за категоріями кримінальних правопорушень і стадіями процесу (досудова, судова, постпенітенціарна), а також процесуальні наслідки угоди сторін: вплив на кваліфікацію, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності. Потребує уточнення баланс між конфіденційністю RJ і допустимістю доказів у кримінальному провадженні (ризик «перетікання» інформації з медіації в доказову базу), участь захисника й представника потерпілого, стандарти оцінки ризиків і гарантії безпеки вразливих потерпілих. Невизначено критерії скерування справ до RJ (роль прокурора/суду, «ворота» сервісу), а також співвідношення RJ з угодами, передбаченими розділом про провадження на підставі угод у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Формулювання цілей статті. Мета – з'ясувати особливості застосування RJ у Норвегії та Фінляндії крізь призму скандинавської правової системи та сформулювати пропозиції для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Скандинавська (нордична) правова система сформувалася як окрема правова традиція на

перетині континентальної моделі та прецедентного мислення судів, але з власною «практичною філософією» права. Її ядро – домінування закону та підзаконних актів у поєднанні з гнучким тлумаченням і великою повагою до підготовчих матеріалів законопроектів (*förfaranden/forarbeider*), які фактично виступають «компасом» для судів та адміністрації. Для Норвегії, Фінляндії характерні робочі урядові комісії, розлогі пояснювальні записки та відкриті консультації, що роблять формування «волі законодавця» максимально прозорим. Судова практика, зокрема рішення верховних судів, має високу авторитетність і виконує гармонізуючу функцію, хоча формально прецедент не прирівнюється до джерела права в англосаксонському сенсі. Важливими є і інститути відкритого врядування: омбудсман, наглядові органи, розвинені процедури доступу до публічної інформації – усе це знижує витрати правозастосування і формує довіру до інститутів.

Ці структурні риси безпосередньо впливають на кримінальну політику: у центрі – профілактика, ресоціалізація правопорушника і відшкодування шкоди потерпілому, а позбавлення волі застосовується як *ultima ratio*. Скандинавські правопорядки активно використовують альтернативи ув'язненню (умовні покарання, пробаційний нагляд, суспільно корисні роботи), а суди мають інструменти індивідуалізації реагування на шкоду з урахуванням позиції потерпілого [1]. Саме з цього гуманістичного акценту логічно виростає інститут відновного правосуддя: він не є «паралельною юстицією», а інтегрований у досудову, судову та постсудову стадії як сервіс, організований і профінансований державою (Норвезька Національна служба медіації; фінська модель під координацією THL), із стандартизованими процедурами добровільності, оцінки ризиків і захисту потерпілих.

Відмінність від України полягає не лише в правових інструментах, а у системній архітектоніці. Українська

кримінально-правова та кримінально-процесуальна системи більш жорстко кодифіковані; угоди за Кримінально процесуальним кодексом України і звільнення у зв'язку з примиренням за Кримінальним кодексом України забезпечують лише точкові «вікна» для відновних підходів, а Закон «Про медіацію» переважно зорієнтований на приватноправові спори. Натомість у скандинавських країнах діє єдина публічна сервісна інфраструктура RJ з чітким бюджетним фінансуванням, уповноваженим координатором і стандартами підготовки медіаторів; RJ доступне як для неповнолітніх, так і для дорослих, а його результати структурно «вбудовані» у рішення поліції, прокуратури та суду. Така інтеграція – наслідок не тільки норм, а й правової культури: прагматизму, «антидогматичності», соціальної орієнтації та стабільної довіри до інституцій, що історично притаманні нордичному праву.

Рекомендація CM/Rec(2018)8 подає відновне правосуддя як процес, у межах якого потерпілий і правопорушник можуть, добровільно і поінформовано, взяти участь у безпечному діалозі безпосередньому (спільна зустріч) або опосередкованому (через медіатора), щоб дійти до угоди про відшкодування шкоди чи інших форм відновлення [2]. Документ наголошує на доступності RJ на всіх стадіях кримінального провадження (досудовій, судовій, постсудовій) та закріплює базові принципи: поінформована згода сторін, оцінка ризиків і пріоритет безпеки потерпілого, неупередженість і компетентність фасилітатора, конфіденційність із чітко визначеними межами, добровільність із правом на відмову в будь-який момент без негативних наслідків [2]. Рекомендація також заохочує держави створювати нормативні рамки, які дозволяють враховувати результати RJ (угоду, вчинені дії з відновлення) при прийнятті процесуальних рішень і при призначенні покарання, забезпечуючи при цьому рівний і недискримінаційний доступ до сервісів RJ та їхню належну якість [2].

Стаття 12 Директиви 2012/29/ЄС

конкретизує обов'язки держави щодо програм RJ: інформувати потерпілих про наявні послуги, забезпечувати, щоб участь була безпечною і не спричиняла повторної віктимізації, гарантувати навченість і професійну компетентність провайдерів, а також наявність процедур скерування справ лише після оцінки придатності та інтересів потерпілого [3]. Директива підкреслює, що RJ не може застосовуватися там, де відсутня реальна добровільність або є значний дисбаланс влади; провайдери повинні мати правила етики, механізми скарг і нагляду, а також чітко комунікувати наслідки RJ для кримінального провадження (наприклад, можливість врахування угоди судом) [3].

Настанови UNODC (2020) додають організаційно-методичний рівень: описують основні моделі RJ (медіація «потерпілий–правопорушник», сімейні/спільнотні конференції, кола правосуддя, у тому числі дистанційні формати), критерії відбору справ та алгоритм скринінгу безпеки, протоколи підготовки сторін і фіксації угоди [6]. Окремі розділи присвячено підготовці і супервізії медіаторів (травмоорієнтований підхід, робота з уразливими потерпілими, етика і межі конфіденційності), моніторингу якості (стандарти даних, індикатори результативності – задоволеність потерпілого, фактичне відшкодування, рецидив, тривалість і вартість процедур) та інституційній інтеграції RJ у роботу поліції, прокуратури, судів і служби виконання покарань [6]. Сукупно ці стандарти задають гуманістичну рамку для кримінальної політики, де центр ваги зміщено з «караності» на відновлення шкоди, участь потерпілого й реінтеграцію правопорушника, але за умови реальної добровільності та гарантованої безпеки.

Закон Норвегії «Про врегулювання конфліктів (Національна служба медіації)» від 20.06.2014 № 49 (Konfliktrådsloven) прямо визначає мандат Служби: організувати зустрічі між сторонами у справах, що виникають через завдання шкоди, образи чи майнових втрат; медіація допускається як у

кримінальних, так і в цивільних справах, і може застосовуватися на різних стадіях провадження. Послуга є безоплатною та загальнодоступною, що офіційно підтверджено на сторінках Служби; закон доступний у відкритій базі Lovdata [16]. Детальне процедурне налаштування здійснюється також через документи Генеральної прокуратури (Riksadvokaten), які пояснюють коли і які кримінальні справи можуть бути скеровані до медіації, та які наслідки має успішна угода для подальшої долі провадження [9].

Для кримінальних справ типовими передумовами скерування є: визнання правопорушником фактичних обставин (щонайменше – відсутність спору щодо суттєвих фактів), добровільна згода обох сторін та попередня оцінка придатності/безпеки. Офіційні роз'яснення Служби прямо зазначають: справа передається до Konfliktrådet (державна мережа локальних офісів із корпусом підготовлених медіаторів та єдиною методичною базою), коли поліція/прокуратура вважає її відповідною для RJ і обвинувачений визнав вину, а всі учасники надали згоду на зустріч [7]. Внутрішня процедура включає первинний скринінг ризиків, підготовчі окремі бесіди з медіатором, власне відновну зустріч (пряму або опосередковану), фіксацію угоди (відшкодування, вибачення, відновлювальні дії), а також контроль виконання домовленого [9]. За керівними вказівками Riksadvokaten (циркуляр № 4/2008) прокуратура вирішує питання про передачу за §71а Кримінально процесуального кодексу Норвегії; категорично наголошено, що медіація не застосовується у справах, які, за судовою практикою, ведуть до безумовного позбавлення волі, або де відсутній потерпілий/шкода. Якщо ж угоду виконано, відкривати нове переслідування за тим самим епізодом заборонено; у разі істотного порушення угоди переслідування може бути відновлено. Окремо підкреслено, що рішення про передачу до Konfliktrådet не реєструється у кримінальних реєстрах; можливе й застосування RJ як умови для відмови від обвинувачення (передбачено

§69 Кримінального процесуального кодексу) [16].

Для неповнолітніх/молоді діють дві специфічні реакції RJ: ungdomsstraff (молодіжне покарання), яке призначає суд на строк від 4 місяців до 2 років (у винятках – до 3 років), та ungdomsoppfølging (молодіжний нагляд), який ухвалює прокуратура на строк від 4 місяців до 1 року і який є добровільною програмою. Обидві реакції виконуються під егідою Konfliktrådet й базуються на «молодіжному плані» з елементами відновної зустрічі, відшкодування, навчальних/соціальних зобов'язань і тісного міжвідомчого супроводу [8]. Офіційні матеріали Служби підкреслюють, що ці санкції поєднують громадську безпеку, реінтеграцію молоді особи і участь потерпілих, а відновна зустріч є стрижнем процесу [8].

Ключовим інструментом стандартизації виступає «The Mediator's Handbook»: посібник описує крок за кроком підготовку, фасилітацію діалогу, роботу з травмою, документування угод, етику й межі конфіденційності; він використовується разом із базовим навчанням і супервізією, виконуючи функцію забезпечення якості та уніфікації практики по країні [9]. Офіційний розділ «Resources» підтверджує, що посібник розробляють і оновлюють саме як частину системи гарантій якості RJ у державному сервісі [9]. Узагальнюючи, норвезька модель демонструє повну інтеграцію RJ у кримінальну юстицію: чіткі «ворота» на рівні поліції/прокуратури, визначені правові наслідки для провадження, спеціалізовані молодіжні санкції, національна інфраструктура сервісу та стандартизоване навчання медіаторів – усе це забезпечує передбачуваність і практичну дієвість відновного підходу.

У Фінляндії Закон від 09.12.2005 № 1015 «Про примирення у кримінальних та деяких цивільних справах» чітко визначає, що примирення (restorative justice) є безоплатною публічною послугою, яку здійснює незалежний медіатор; участь сторін є виключно добровільною, а звернення до медіації можливе на

будь-якій стадії провадження. Для цивільних спорів закон допускає застосування процедури переважно у справах незначної складності, де конфлікт та шкода можуть бути врегульовані шляхом домовленості сторін без значних процесуальних витрат [11]. Норми закону вбудовані у ширший контекст кримінальної політики: результати примирення можуть враховуватися прокурором і судом під час прийняття процесуальних рішень, у тому числі при визначенні покарання або відмові від обвинувачення у справах приватного обвинувачення, за умови дотримання інтересів потерпілої особи [11].

Організаційне забезпечення покладене на Національний інститут охорони здоров'я і соціального добробуту (ТНЛ). Інститут укладає договори з муніципалітетами та неурядовими організаціями, які безпосередньо надають послугу медіації; ТНЛ відповідає за затвердження методичних матеріалів, підготовку і підвищення кваліфікації медіаторів, збір та верифікацію статистики, а також за внутрішній моніторинг якості. Така модель дозволяє поєднати публічне фінансування з локальною доступністю сервісу та мережевою співпрацею з громадами [10]. Послуга для сторін є повністю безоплатною; фінансування здійснюється з державного бюджету через ТНЛ, що знімає ризик економічного бар'єра для звернення і підсилює рівний доступ до правосуддя [10].

У кримінальних провадженнях до медіації спрямовують справи, у яких можливий діалог між потерпілою та правопорушником і реальне відшкодування шкоди (майнової, моральної чи символічної). У цивільній юрисдикції – спори невеликої складності, де важливо швидко відновити правопорядок у повсякденних правовідносинах (сусідські, споживчі, дрібні майнові претензії), без перетворення конфлікту на затяжний процес [11]. Ключовою передумовою завжди є добровільність та усвідомлена згода сторін; у справах за участю неповнолітніх застосовуються додаткові гарантії інтересів дитини та участь законних представників відповідно до методичних рекомендацій

ТНЛ [10].

За офіційною статистикою, у 2021 році медіацію було розпочато у 55% кримінальних правопорушень, скерованих до сервісу (6 951 випадок); 69% розпочатих кримінальних медіацій завершилися угодою; середня тривалість процедури становила 76 днів. Статистичні серії ведуться з 2006 року та публікуються в системі офіційної статистики (OSF/Statistics Finland), що дає змогу простежувати динаміку звернень, рівень успішності та регіональні відмінності на основі єдиної методики збору даних [10; 8]. Додатково Міністерство соціальних справ і охорони здоров'я та ТНЛ у своїх публікаціях акцентують відповідність процедури вимогам Директиви 2012/29/ЄС: оцінка ризиків перед проведенням зустрічей, заборона вторинної віктимізації, можливість відмови від участі на будь-якому етапі, а також доступ до підтримки потерпілих [16; 10].

Досягнення та сумлінне виконання угоди з відшкодуванням шкоди може бути враховане органами кримінальної юстиції під час прийняття рішень у конкретній справі з урахуванням характеру правопорушення, позиції потерпілої особи та публічного інтересу. Для цивільних спорів угода сторін виконує функцію інструмента добровільного врегулювання і здатна мінімізувати потребу у подальших процесуальних діях, залишаючись водночас у правовому полі та під наглядом публічної служби медіації [11].

ТНЛ підтримує єдині стандарти підготовки медіаторів, типові форми документів, правила фіксації угод та процедури пост-медіаційного супроводу (контроль виконання, за потреби – повторні контакти), що унеможливило фрагментацію практики та забезпечило порівнюваність показників між регіонами. Саме централізований методичний супровід, прозора статистика та безоплатність для сторін утворюють фінську «модель» RJ, в якій відновний результат і процесуальні гарантії взаємно підсилюють одне одного.

В Україні відновні елементи існують,

але не інтегровані в єдину систему RJ у кримінальних справах. КПК України (глава 35; статті 468–474) дозволяє укласти угоду про примирення між потерпілим і підозрюваним/обвинуваченим за умови добровільності, усвідомленості та перевірки судом. Ініціатором може бути будь-яка зі сторін або прокурор; укладання можливе впродовж усього досудового розслідування і судового розгляду. Суд перевіряє реальність волевиявлення, баланс інтересів, допустимість угоди для конкретної категорії правопорушення, а також те, чи відшкодовано шкоду або погоджено її відшкодування. Результатом є судові рішення, що враховує зміст угоди; утім КПК не встановлює єдиної процедурної траєкторії для залучення саме RJ-медіатора (з вимогами до підготовчих бесід, оцінки ризиків, стандартів конфіденційності тощо). Внаслідок цього «примирення» у процесуальному сенсі існує, але не обов'язково дорівнює відновній медіації у змістовному сенсі [13].

Також діє пілотний проєкт відновного правосуддя у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Нормативну основу закладено наказом Мін'юсту, МВС та Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176, яким затверджено Порядок реалізації пілоту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»; офіційний старт реалізації – 09.09.2024 [14]. Координацію виконують Координаційний центр з надання правничої допомоги та міжрегіональні центри БПД, а процесуальні суб'єкти (дізнавачі, слідчі, прокурори) скеровують справи, що підпадають під критерії пілоту (кримінальні проступки та нетяжкі злочини). Передбачено типові форми інформованої згоди, відновної угоди та звітності, а також регулярні звіти про хід і результати впровадження.

За даними системи БПД, уже підбито проміжні підсумки (зокрема, за 2024-2025 рр. оприлюднено перші звіти та аналітичні огляди), що фіксують початок скерувань і укладених відновних угод у межах Програми;

водночас до завершення пілотного циклу результати слід трактувати як попередні. Пілот спирається на попередній досвід «Програми відновлення для неповнолітніх» 2019-2023 рр. (спершу у 6 областях, згодом – масштабування), що забезпечує інституційну тяглість і стандарти підготовки медіаторів та взаємодії з органами юстиції.

Кримінальний кодекс України (стаття 46) запроваджує окремий матеріально-правовий механізм звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим для визначених категорій правопорушень. Ключові умови – вперше вчинений кримінальний проступок або нетяжкий злочин, реальне відшкодування (або усунення) шкоди та добровільна згода потерпілого. Процесуально це веде до закриття кримінального провадження без постановлення обвинувального вироку, що відрізняє цей механізм від «угоди про примирення» за Кримінальним процесуальним кодексом України. Поряд із цим стаття 47 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, зазвичай для кримінальних проступків і нетяжких злочинів – за умови позитивних даних про особу, її каяття та згоди відповідного колективу чи уповноваженого суб'єкта взяти на себе поруку та контроль за її поведінкою.

Якщо застосування статті 46 або статті 47 є неможливим (зокрема, з огляду на вид правопорушення чи відсутність згоди потерпілого/поручителя), суди можуть розглядати досягнуті за результатами програм відновного правосуддя домовленості, виконання зобов'язань щодо відшкодування шкоди, публічне вибачення та інші результати медіації як обставини, що пом'якшують покарання, на підставі статті 66 КК України (як прямо передбачені, так і «інші» пом'якшуючі обставини залежно від конкретики справи). У такій конфігурації суд, врахувавши сукупність пом'якшуючих обставин, може застосувати статтю 69 КК України і призначити

більш м'яке покарання, ніж передбачено санкцією відповідної статті Особливої частини, а також, за наявності підстав, статтю 75 КК України про звільнення від відбування покарання з випробуванням (як наслідок урахування обставин за статтею 66 та можливого пом'якшення за статтею 69 КК України [13].

Закон «Про медіацію» легалізує медіацію як добровільну процедуру врегулювання конфліктів і прямо допускає її застосування поза судом у приватноправових спорах; водночас закон не створює спеціальної процесуальної рамки для медіації у кримінальних справах. Поза визначенням загальних засад статусу медіатора та конфіденційності, відсутні правила направлення сторін органами досудового розслідування чи судом, немає процесуального «вікна» для інтеграції медіаційної угоди у матеріали кримінального провадження (окрім опосередкованого врахування як доказу відшкодування шкоди або як підстави для статті 46 Кримінального кодексу України чи угоди за глава 35 Кримінально процесуального кодексу України). Не встановлено і спеціальних вимог до підготовки RJ-медіаторів саме для кримінальної сфери, що залишає якість послуги на розсуд ринку й окремих програм підготовки [12].

Звідси виникають кілька системних прогалин. По-перше, конфіденційність медіації (як інституту цивільного профілю) стикається з потребами доказування у кримінальному процесі: закон не визначає чітко, які саме документи/повідомлення з процедури можуть бути подані суду і як забезпечити учасників від використання сказаного у медіації проти них у пізніших стадіях провадження. По-друге, відсутній стандартизований скринінг безпекових ризиків і критерії відбору справ для RJ (заборона на медіацію у випадках загрози повторної віктимізації, насильства у близьких стосунках тощо), які у фінській системі закріплені на рівні методик і підзаконних актів ТНЛ та кореспондують вимогам Директиви 2012/29/ЄС [3]. По-третє, немає чіткого маршруту «напряму» на RJ: поліція, прокурор і суд

формально можуть ініціювати примирення, але не мають уніфікованої процедури перенаправлення до акредитованого RJ-сервісу з прозорими SLA, термінами й формами зворотного зв'язку.

Інституційно Україна не має національного координатора RJ-сервісу з мандатом на укладання договорів із провайдерами, затвердження стандартів підготовки, моніторинг якості та ведення офіційної статистики. На відміну від Фінляндії, де послуга є безоплатною для сторін і стабільно фінансується з бюджету через ТНЛ, в Україні RJ-практики у кримінальній площині здебільшого реалізуються фрагментарно, коштом сторін або грантових програм, без гарантії рівного доступу по регіонах. Немає й регулярної офіційної статистики застосування відновних процедур у кримінальних справах із деталізацією категорій правопорушень, успішності угод та середніх строків – тобто того, що дозволяє Фінляндії будувати політику на базі даних.

На рівні прав потерпілих українська модель частково відтворює стандарти інформування, участі та відшкодування шкоди через норми Кримінально процесуального кодексу України і Кримінального кодексу України, однак не забезпечує спеціальних процедурних гарантій RJ: обов'язкової оцінки ризиків перед зустрічами, процесу «згоди, яку можна відкликати» на будь-якому етапі RJ, спеціальних правил роботи з дітьми та вразливими учасниками, а також механізмів супроводу і контролю виконання угоди в позасудовому форматі. Це створює асиметрію з вимогами Директиви 2012/29/ЄС, яка вимагає запобігати вторинній віктимізації саме через дизайн RJ-процедур [3].

Висновки. Скандинавська правова «сім'я» демонструє системну інтеграцію відновного правосуддя у кримінальну юстицію: визначені «ворота» на рівні поліції та прокуратури, передбачувані процесуальні наслідки угоди, єдина публічна сервісна інфраструктура і стандартизована підготовка медіаторів. Норвегія реалізувала модель через закон від 20.06.2014 № 49

і Національну службу медіації з окремими молодіжними санкціями «ungdomsstraff» і «ungdomsoppfølging». Фінляндія забезпечила безоплатну доступність і стабільну якість послуги Законом 2005 р. з координацією THL, що підтверджується метриками ефективності (частка скерованих справ, частка угод, середня тривалість процедури). Обидві моделі відповідають CM/Rec(2018)8 і статті 12 Директиви 2012/29/ЄС: добровільність, поінформована згода, пріоритет безпеки потерпілої особи, етичні межі конфіденційності та професійна компетентність фасилітатора.

Поетапний курс для України має бути адресований тим, хто встановлює норми, керує процесом і виконує рішення: законодавцю, Кабінету Міністрів України, Міністерству юстиції України (нормотворчість і стандарти), Офісу Генерального прокурора (правила скерування та наслідки для проваджень), Національній поліції (досудове скерування), Центру пробації, Координаційному центру з надання БПД, службам у справах дітей, а також Національній школі суддів України і Тренінговому центру прокурорів (підготовка кадрів), органам місцевого самоврядування та НУО як провайдерам медіації.

На нормативному рівні доцільно ухвалити спеціальний закон «Про відновне правосуддя у кримінальних провадженнях» із чітким предметом регулювання: коло правопорушень, стадії застосування (досудова, судова, постсудова), критерії відбору справ, вимоги

до поінформованої згоди та алгоритм її відкликання, межі конфіденційності, форма і процесуальні наслідки відновної угоди. Паралельно варто внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України (норми про направлення на RJ, зупинення провадження на час процедури, інкорпорацію результатів RJ до матеріалів справи, недопустимість використання висловлювань сторін RJ як доказів проти них) і до Кримінального кодексу України (уточнення впливу RJ на призначення покарання та застосування статті 46).

Замість фокусу на протоколах доцільно першочергово запустити операційну модель: трирічні пілоти у 3–5 областях із ваучерним фінансуванням послуги RJ для сторін; затверджені тарифи для провайдерів (НУО/муніципальні служби) та прозорі критерії допуску до реєстру провайдерів; модуль інтеграції в ЄРДР і підсистему «Суд» для електронного скерування та фіксації результатів RJ; обов'язкові навчальні модулі для дізнавачів, слідчих, прокурорів і суддів (з уніфікованими кейсами, оцінюванням та супервізією медіаторів). Система моніторингу має відстежувати мінімальний набір показників: частку справ, скерованих на RJ; частку досягнутих угод; рівень відшкодування шкоди; середню тривалість процедури; показники повторної злочинності та задоволеності потерпілих; щоквартальна публічна звітність забезпечить підзвітність і корекцію моделі.

Література:

1. Lappi-Seppälä T. Moderate criminal policy as a component of the welfare state. University of Helsinki. URL: <https://www.helsinki.fi/en/news/fair-society/moderate-criminal-policy-component-welfare-state> (дата звернення: 18.08.2025).
2. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2018)8 concerning restorative justice in criminal matters. URL: https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8 (дата звернення: 18.08.2025).
3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF> (дата звернення: 18.08.2025).
4. Husa J., Nuotio K., Pihlajamäki H. Nordic Law – Between Tradition and Dynamism. *Scandinavian Studies in Law*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1287088 (дата звернення: 18.08.2025).
5. Hondius E. Pro-active Comparative Law: The Case of Nordic Law. *Scandinavian Studies in Law*. Vol. 50. URL: <https://www.scandinavianlaw.se/pdf/50-9.pdf> (дата звернення: 18.08.2025).
6. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Restorative Justice Programmes.

2020. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf (дата звернення: 18.08.2025).

7. National Mediation Service (Konfliktrådet). About us. URL: <https://konfliktraadet.no/en/about-us/> (дата звернення: 18.08.2025).

8. Statistics Finland. Mediation in Criminal and Civil Cases – metadata/series. URL: https://stat.fi/til/rasov/index_en.html (дата звернення: 18.08.2025).

9. National Mediation Service (Konfliktrådet). The Mediator's Handbook. 2021. URL: <https://konfliktraadet.no/content/uploads/2021/06/The-Mediators-Handbooks-New-visual-profile-June-21-With-bookmarks.pdf> (дата звернення: 18.08.2025).

10. Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Mediation in Criminal and Civil Cases. URL: <https://thl.fi/en/statistics-and-data/statistics-by-topic/social-services-adults/mediation-in-criminal-and-civil-cases> (дата звернення: 18.08.2025).

11. Finlex. Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases, 1015/2005 (English). URL: <https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/2005/eng/1015> (дата звернення: 18.08.2025).

12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.08.2025).

13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.08.2025).

14. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення...»: наказ Міністерства юстиції України, МВС України, Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (дата звернення: 18.08.2025).

15. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 18.08.2025).

16. Lovdata. Act relating to mediation by the National Mediation Service (The Mediation Service Act), LOV-2014-06-20-49. URL: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2014-06-20-49> (дата звернення: 18.08.2025).

17. Міністерство соціальних справ та охорони здоров'я Фінляндії. Mediation in criminal and civil cases. URL: <https://stm.fi/en/mediation-in-criminal-and-civil-cases1> (дата звернення: 18.08.2025).

References:

1. Lappi-Seppälä T. Moderate criminal policy as a component of the welfare state. University of Helsinki. Available at: <https://www.helsinki.fi/en/news/fair-society/moderate-criminal-policy-component-welfare-state> (accessed 18 August 2025).

2. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2018)8 concerning restorative justice in criminal matters. Available at: https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8 (accessed 18 August 2025).

3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012. EUR-Lex. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF> (accessed 18 August 2025).

4. Husa J., Nuotio K., Pihlajamäki H. Nordic Law – Between Tradition and Dynamism. *Scandinavian Studies in Law*. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1287088 (accessed 18 August 2025).

5. Hondius E. Pro-active Comparative Law: The Case of Nordic Law. *Scandinavian Studies in Law*. Vol. 50. Available at: <https://www.scandinavianlaw.se/pdf/50-9.pdf> (accessed 18 August 2025).

6. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Restorative Justice Programmes. 2020. Available at: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf (accessed 18 August 2025).

7. National Mediation Service (Konfliktrådet). About us. Available at: <https://konfliktraadet.no/en/about-us/> (accessed 18 August 2025).

8. Statistics Finland. Mediation in Criminal and Civil Cases – metadata/series. Available at: https://stat.fi/til/rasov/index_en.html (accessed 18 August 2025).

9. National Mediation Service (Konfliktrådet). The Mediator's Handbook. 2021. Available at: <https://konfliktraadet.no/content/uploads/2021/06/The-Mediators-Handbooks-New-visual-profile-June-21-With-bookmarks.pdf> (accessed 18 August 2025).

10. Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Mediation in Criminal and Civil Cases. Available at: <https://thl.fi/en/statistics-and-data/statistics-by-topic/social-services-adults/mediation-in-criminal-and-civil-cases> (accessed 18 August 2025).

11. Finlex. Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases, 1015/2005 (English). Available at: <https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/2005/eng/1015> (accessed 18 August 2025).

12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

13. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

14. Pro realizatsiiu pilotnoho proiektu “Prohrama vidnovnoho pravosuddia za uchastiu nepovnitnikh...”: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy, MVS Ukrainy, Ofisu Heneralnoho prokurora vid 22.07.2024 № 2176/5/501/176 [On implementation of the pilot project “Restorative justice programme involving juveniles...”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24> (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

15. Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 № 1875-IX [Law of Ukraine “On Mediation”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

16. Lovdata. Act relating to mediation by the National Mediation Service (The Mediation Service Act), LOV-2014-06-20-49. Available at: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2014-06-20-49> (accessed 18 August 2025).

17. Ministry of Social Affairs and Health of Finland. Mediation in criminal and civil cases. Available at: <https://stm.fi/en/mediation-in-criminal-and-civil-cases1> (accessed 18 August 2025).

Стаття надійшла до друку 22 грудня 2025 року